

891.79

K9598

KT63

LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF ILLINOIS
AT URBANA-CHAMPAIGN

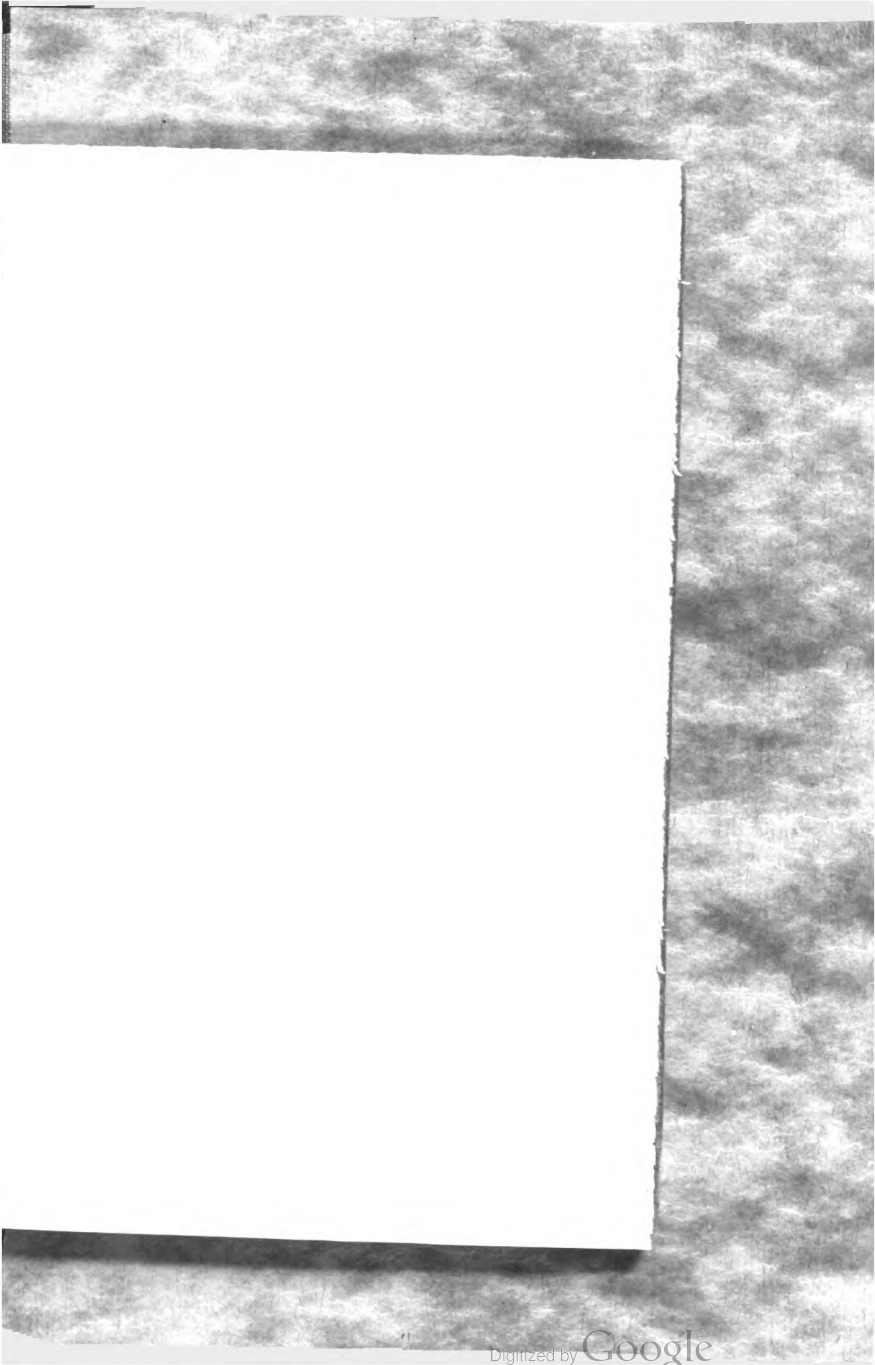
ELIAS CZAYKOWSKY
COLLECTION OF
UKRAINIAN CULTURE

891 .79

K9598

KT63

LIBRAR
UNIVERSIT
AT URBAN.

ELIAS CZ
COLLE
UKRAINL.

89

K9

KT

ДРІВНА БІБЛІОТЕКА

Книжочка 7.

ИКСАН

Василя Кулика.

Ціна 10 кр.

ЛЬВІВ, 1894.

НАКЛАДОМ КОСТЯ ПАНЬКОВСЬКОГО.

L
UNIV
AT UI
E
UI

В книгарні наукового тов. імени Шевченка, ул. академічна ч. 8, можна дістати між іншими слідуєчі книжки:

Правда рочник VI, IX, X і XII по	2 00	
” ” XI, XIV по	1 00	
” ” XIII	— 50	
„Зоря“ рочник IV, VIII, IX, X, XI по	5 00	
” ” XII, XIII, XIV по	6 00	
Др Ом. Огоповский. Історія українсько-руської літератури II 3 ар., III	4 00	
Др Ом. Огоповский. Studien auf dem Gebiete der ruthen. Sprache	1 50	
М. Вовчок Оповідання 3 том	1 00	
Ів. Франко Захар Беркут, образ з XIII віку	1 30	
Куліш. Шекспірові твори ч. I.	1 00	
Ів. Нечуй. Над чорним морем	— 90	
” ” Кайдашева сім’я	— 50	
” ” Світогляд українського народу	— 30	
” ” Повісті і оповідання	— 30	
Волод. Масляк. Поезії ч. I.	1 00	
Вас. Чайченко. Твори, ч. I. 80 кр., ч. II.	60 кр., ч. III.	— 80
Записки наукового товариства імени Шевченка, ч. I, II, III і IV по	1 00	

LIBRARY SOCIETY
BOUQUE

— ДРІВНА БІБЛІОТЕКА. —

Книжочка 7.

ДЛЯ НАЧИНАЮЩОГО ПИСЬМА
УЧИТЕЛЯ ПИСЬМА

ПИСАННЯ

ВАСИЛЯ КУЛИКА.

Накладом Костя Паньковського.

Льв. Ч. ~~573~~ / 17

ЛЬВІВ, 1894.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

LIE
UNIVE
AT URE

ELL
C
UKR

891.79
K 9598
KT 63

ВАСИЛЬ СТЕПАНОВИЧ КУЛИК.

(Біографічний опис).

Родина Куликів єсть давня Полтавська. І досі одна частина міста Полтави, що розляглась по надвореклянській низині, прозивається Кулик ами, де по-між зубожілим козацтвом можна знайти галузки родини Куликів. У старосьвіцьких архивних шпарґалах Полтавського полку можна зустріти нераз Куликів на різних полкових урядах пройшого й запройшого віку, але-ж як здається, вони ніколи не належали до так званого значного козацтва Гетьманщини; найвище — сотникували. Не знаємо коли одна галузка рода Куликів вихопилась у дворянство; мабуть, за цариці Катерини, коли урядове козацтво так жваво кинулось добуватися московських чнів, як би чуючи, що для всього безчиновного на Україні наступить, як сказав сам пєбіжчик Кулик, „столїтня негода“. Батька Василя Степановича заста-

LIB
UNIVE
AT URB

ELI
CU
UKR.

ємо вже дворянином з роду, невелич панком, або як тут прозивають, пол панком, Полтавського повіту, володїюч кількома сотнями десятин з хутором над Ворсклом у селі Ковалівці, за кіле верет від Полтави. Там родив ся Васи На тих найвореклянских берегах, геть сїяних зеленими левадами і річковими п. сами, пройшли його дитинячі літа, і ду його прийняла перші поетичні вражі Ми не знаємо справжнє, у котрім р він родився, але-ж достеменно може сказати, що родини його упали на пер трицяті роки сего віку. У розмовах з І ликом минї не лучилось роспитувати і його житєпись. Знаю тільки, що він старший син з лічної сїмї старих Ку ків. Брати його, подїлившись, живуть і д на останках підупалої фамілійної замс ности. Молоденьким хлопчиком відда його до Полтавскої гімназії, котра, де Росії багато талановитих людей. Од з його товаришів розказує, що в меньк класах Кулик був хлопець пустовлив але вчився добре; коли-ж наступив йо молодецький зріст, у старших класах, став журливим, самотним, вчився аби- але-ж багато і з залалом читав, і люс цїдими днями блукав по мальовнич околицях Полтави, висьпівуючи украї

еличн
, под
одіюч
ром в
і кільк
Вася
жеть м
ми пл
і душ
ражін
м роц
можеш
перш
с з Ку
ти пр
зін бу
Куль
і дос
амож
і дан
дали
Один
нчий
тивий
і йом
х, він
би-як
любив
ничн
зайн-

ських пісень. Що читав молодий Кулик, ми не знаємо, але-ж легко можемо догадатись. То був час, коли у Росії усе живе хапалося за Пушкіна, а потім за Лермонтова, а на всю Росію гукав тільки один журнал: „Бібліотека для Читенія“, з її, теперя вже позбувшись ціни, ostrim словцем п. Сенковського. Ніщо печатне не нагадувало молодому розумові і фантазії про Україну. Школа і література тягли їх на береги Москви-ріки, або Неви, і тільки полтавські народні обставини та вірний поетичний інстинкт могли задержувати молодий розум на землі батьків. За того-ж саме часу з'явилися оповідання Гоголя з українського побуту і не могли не зробити вражіння на душу палкого до читання хлопця, і не повернути його фантазії до національних образів.

Так-сяк скінчив він гімназію і ступив до Харківського університету на медичний факультет. Тогочасний стан на-пряків сего університета був такий: ще істніли де-які останки і свіже пам'ятався той романтичний літературний рух, котрий був початком українського письменництва. Ще доживали віку у Харкові Квітка і Гулак-Артемівський, а в академічній молодечі, по-між котрою тоді визначалися Костомарів і Метлинський, панував романтич-

ний погляд на наше пройшло, і тільки-що зачувся, як чудовний дисонанс, голос Шевченка з його громадською й національною тугою про нашу теперешину і будучину; і ся ява не могла зістатись без впливу на таку чутку натуру, якою був Василь. Але-ж йому не судилося довго зістатись під добрячим впливом університету. Економічний стан фамілії розхитався, — майно гинуло від нещасливих господарских операцій. Батько не видержав — помер, зіставивши удову з людною, недорослою сім'єю. Василеві, як найстаршому, треба було ратувати від жидів-кредиторів достаток. Годі було з дворянским житєм: тогочасній молодий дворянин міг бути тільки офіцером або чиновником; офіцерство трібувало кошту, а не багатило; чиновництво-ж з його здирством відвертало душу Василя. Кинутись буржуазним шляхом — у торги, або ремесництво ставилось паничеві за сором, і треба віддати Куликові у тому честь, що він не схибив, може й не без морального борюканя з самим собою. То була новинка у тогочасньому тутешньому паничівстві: під впливом потреби стати доробковим чоловіком. Разом з гуманістичними ідеями, він вибрав собі за професію аптекарство, хоча й, прихильна більш до поетичних мрій, натура

UNIV
AT U
E
U

його тому ділови була радикальне суперечна. За того часу аптекарював у Полтавщині й Слобідській Україні тільки Дніпець або захожий шляхтич з-за Дніпра; тутешньому-ж паничеві, хоча-б і найбіднійшому, ся професія була за встид. Не гляючи на те, жваво ухопився він за хімію і фармацію, нашвидку здав екзамен на провизора і, спродавши частину землі й децицю з хозяйства, заорандував невеличку аптеку у місті Балках, на Слобідській Україні, і добуток повинен був віддавати матері на вихованє братів і сестер. Так пройшли років з пять чи шість тих дорогих літ, коли помилка, вільна чи не вільна, у виборі діяльности ставить ціле житє переверть. Як тільки фамилійні околичности сяк-так уладились, аптекарство йому огидло, а почати заново готуватись до другого діла було вже пізно. Поетичний склад фантазії тягнув його на Південь. Дніпрові пороги, Чорноморське побережє, Крим, Тамань, населені його фантазією вже минулими образами Запорожців і Гирей, тягли його до себе. Здав він комусь иньчому свою аптечку, і з невеличкими грішми, без жадного окресленого заміру, потяг у дорогу тими шляхами, на котрі степовий побут наших чумаків накинув поетичні коліри. Хортиця-сестриця, як він

UN
AT I

каже, де на майдані військової ради „мудрий Німець картопельку садить“, важко уразили його серце, і він не-раз у розмовах гнівно озивався на тую зневагу московського уряду до українських історичних памяток. За те здоровий образ побережанского степового косаря, безкраї тамешні пшенишні лани вирізалась у його фантазиї і вилились в поетичній формі. Тільки над усім тим панувала безконечна туга, якою повсюдне кріпацтво окривало український нарід. У Бориславі, де сходяться з усіх сторін полудневої України чумацькі валки, простуючи до солоних кримських озер, залюбувався він на ті релєфні типи, котрі тутки збираються, як натуральний народній музей, і зіставався там чимало, забуваючи, що в кешені ставало все пустіще так, що перебравшись за Дніпро у Таврию, він без копійчини дотяг до Симферополя. Треба було знову прийматись за аптекарство, а в тій стороні знаючий се діло чоловік — як нахідка, — і Німець-аптекарь, радісно прийняв його до своєї аптеки. Років зо два пройшло, поки він виплутався з рук Німця, котрий дуже скупо експлуатував його працю. Житє у Симферополі не пройшло без слїду: новий для його, палачій всією спекою Подудня, жіноцький тип Гречинки не міг не

зачепити чуткого серця, — там осягла його юнацка любов, і про неї-то вже у середніх літах любив він нагадувати у веселих розмовах. Добувши де-які середки, замість того, щоб вернутися до дому, потяг він до Бахчисараю, потім у гори, у Федосію і Керч, а через Керченську прірву, у Тамань, де, як можна догадуватись, мрілось його фантазії, що він побачить „во очію“ образ старосьвітекого Запорожця. Але-ж Чорноморський козак, хоча й має в собі багато такого, що нагадує його праотця лицаря, дуже змінився під впливом московського муштрунку. Дальш Тамані і поблишних чорноморських хуторів йому не вдалося дотягти геть до Кавказу, мабуть також через недостачу грошей. Якими авантурами він звернувся з того краю, я не знаю, тільки на повороті застряг він у Самарщині, де Панянка, заправка фортеця в руїнах, дала йому такий гарний вірш. Побіля початку шістьдесятих років він був уже дома, і тутки я з ним познайомився. Жив він, то господарюючи на хуторі, то кидаючись знову до аптекарства при Полтавській больниці, то заводячи у компанії з другими аптекарський магазин, що все, задля його непрактичності, не гаразд удавалося, і він, як кажуть, тільки перебивався, що не помішало йому

однак одружитися. І в тім він став не в зладоді з пануючими дворянськими поглядами. Одна родина, з кріпаків багатой панскої фамилії Білух-Кохановських, працею здобула собі заможність і важкою заплаатою викупиласть з неволі. Отея сім'я, не зважаючи на свій плебейский рідник, високо становила освіту: діти виховувались у тутешних школах. Одна з панянок тієї сім'ї, Марія Михайловна, мабуть виперла з памяти Кулика симферопольську Гречинку, і він, не зважаючи на родичів і знаємих, котрі дивились, як на mesalliance, на шлюб родового панича з дочкою кріпака, хоча-б і добре освіченою шкільною наукою, — одружився з Марусею Ісенківною.

Молода пані Куличиха була людина як-раз для такого чоловіка, яким був Василь: чутка до його поетичної натури, зважаючи хиби його характеру і практичні помилки. Вона собою відзначає найщасливішу годину його життя, тим більш, що на той час як-раз припали і наші щасливіші пригоди. У Росії прокинувся з кінця пятьдесятих років якийсь-то ліберальний дух; тогочасні міністри Олександра II-го попускали волю тому рухові; об'явлено було знесенє кріпацтва, а під кінець, у Петербурзі, група наших патріотів замислила

UNI
AT U

літературний часопис, повинний бути органом українсько-національної ідеї. Тарас, умираючи, благословив сей початок. Радісно відозвалась на сей поклик з різних кінців України частина інтелігенції, котра так довго складала в душі своїй тугу народню, котра пам'ятала

Про ту волю козацькую,
Що була, минула,
Що теперя як дитина
В сповитку заснула,

про котру та-ж пісня, сливе, безнадійно добавляє:

Довго вона буде спати —
Нема тих, що будять;
Живуть наші козаченьки,
Білим світлом нудять.

Кулик щиро прийняв до серця зазиви редакції „Основи“. З того часу почались дрюкуватися його кореспонденції, сливе, найкращі в „Основі“. Яким він був тепер щасливим! Яким видавався здоровим і веселим. Він почув, може, вперше, що його мрії, його потайні гадки, до чого небудь згодилися; що він притулив своє жите до якогось лютого йому діла; що святі надії не пропали...

У
АТ

Завітав тоді на Україну П. О. Куліш, тільки-що визволений з вигнання, і завернув до Полтави. Шанували ми неоціненного вигнанця-трудолобця, на злість місцевої петроградній адміністрації, публичним бенкетом в воксалі містового саду і публичними речами на всіх словянських мовах, повні добрих сподій на будущину. Яким здавався Кулик щасливим, як крутив свої довгі вуса, коли його обібрано на розпорядника того бенкету; як силкувався він зробити приємними шановному гостеві ті хвилі сего виразу наших національних і словянських симпатій, у котрих тоді вже ясно виголошувано було, супротив московско-панславистичньому, наш щиро федеральний словянський напрямок.

Скоро потім смерть Шевченка замутила сї щасливі хвилини наших сподівань. Озався Кулик на смерть Кобзаря тим гарним віршем, у котрому скрізь вирази горя пробивається віра у нашу будущину, і рельєфніш анїж де небудь, кількома словами, вирисовуються історичні значини Шевченка.

І не тільки-що віршем, але й ділом силкувався він доказати, що Шевченко не забудеться,

Гаряче приймав він до серця усякі шкільні питання й заміри, що тоді всюди піднялися на Україні. Освіта тільки що визволених кріпаків, щоб прирівняти їх до нових вільних прав, найбільш інтересувала його. Допомагав він чим зміг розпочатій тоді роботі недільних Українських шкіл. Яке вражінє на його зробила кріпацька еманципація, видно з його вірша „Україна до синів“, читаного на публичному бенкеті у Полтаві, даному в день знесеня кріпацтва; а як відізвався той великий факт першої пори на самому народові, ніхто краще не виразив, як Кулик у своїй кореспонденції до редакції „Основи“, де він класичним стилем малює Волю, в образі доброї богині, що завітала у нашу країну.

З щасливими громадськими обставинами, єднались тоді для його і щасливі обставини домові, яко мужа і отця, і він обстановив своє тодішнє житє поетичною обстановою, що так стосувались до його натури. Єсть по-над Вореклом, нижче Полтави тихе, укрите садами, обквітчане горами село — Нижні Млини; тамечки оселив ся він, і тому загишкові винні ми за ті гарні поетичні твори. Там жив він серед темно-зеленого гаю, у невеличкому будинкови, обсяяному навкруги квітками, серед співу соловіїв, у шанобі й любові

сусідів-селян. Скільки разів, заїхавши до Василя, заставав я його на млині. Як тепер бачу сю картину: після денної спеки сонце спускається за гори, холодком віє від діброви і річки, млинові колеса гуркотять; купка селян і селянок сидить на порозі й на приступках млина. Підходжу — чую голос Василя; він читає їм або Квітчину „Марусю“, або Тараса. Скінчено. Починають ся роспитуваня, розмова ширшає. Місяць вплив високо на небо й купається у Вореκληвих водах, а ми з Василем довго ще, довго гомонимо з його сусідами, не вважаючи ні на те, що другі, як кажуть, ніч розбирають, ні на комарів, що цілими роями лізуть нам в очи. Отєї сцени віддалсь у його поезиях. Одіслав він один дуже гарний вірш до редакції „Основи“, та його таменьки запропущено. У мене в пам'яті зістало ся тільки кілька строк, котрі хоч трохи зможуть обрисувати його погляд і погляди його слухачів. Вірш сей у його прозиваєся: „Після читаня Шевченкових Гайдамаків“:

..... читаю
Щирого Тараса
А козацтво слуха',
Кива' головами,
Де-коли й заплаче
Теплими сльозами,

UNI
AT U

Потім він вкладає в уста одному з слухачів такі слова:

Що-ж з того козацтва,
Що-ж з тих гайдамаків,
Що шкварили жида,
Що били Поляків?

І ідея поезії виразилась такою гадкою, що вся наша кривава історія не привела нас до щасливої долі, бо у самих вождів не діставало елею добра і любови...

За річкою стоїть потонувший в зеленому гаєві хутір. Там й досі живе заможня старосвітека козацька родина. Дочку віддавано за-муж. Прийшли з шишками просити панства Куликів на весіле. Я був його гостем, то й мене запрошено. Переїхалисьмо річку в брід. Ось ми в хаті. Весіле робилось по старосвіцькому закону з тими додатками, які бувають на козацьких весілях. Винесено старосвіцьку козацьку шаблю з комори, де вже вона висіла, мабуть, кілька десятків років, і світилка з шаблею стоїть коло молодої... Ось час розлуки з матір'ю; порушаюча пісня голосить... Молода високо на возі, на котрому скрині горою... Попереду Василь верхи з боярами гукає з рушниці на дорогу молодій парі... Такі сцени обставляли його тодішне життя і впливали на його поетичній настрій.

Наверталися частенько у той закуток то з Харкова, то з Києва університетські студенти з молодчої українофільської громади. І що то були за свіжі розмови, яка надія, яка віра в себе!... Одного разу запрошено нас в Харків. Тамтешні наші молодики злагодилися на якесь артистичне національне свято. Поїхали ми з Василем. Весело верталисьмо з Харкова: запал молодчих підживляв і нас. Вертався з нами у купі один університетський студент. У екіпажі під ногами ціла купа брошурок і книжечок українських, що друкували задля народу. Кулик був найзавзятшим розтикачем їх, і куди-б не їхав, завжди набрав їх з собою.

Я і студент кунялисьмо від денної спеки.

— „Стій!“ зразу крикнув Кулик: „злазьте, панове“.

Перед нами була ціла чумацька валка: мажі рядом; воли розпущені по степу, а люди, з люльками, купами на траві, в розмаїтих мальованих поставах. Машинально ми потягли за ним. Весело й жартовливо умів він близько стати з людьми незнайомими. Пійшла розмова про се, про друге, а далі дійшло до серйозних питань життя, а далі до грамоти, школи, до книжок, і скоро степ став ве-

UNI
AT L

ликою читальнею під синім небом, де читачами були ми троє та де-котрі з грамотних чумаків; і так пройшло кілька годин. На прощане гуртом засьпівано, і роздано книжок чимало і до впадоби... „Наївна ексцентричність!“ скаже читальник. Так; але я й нагадав про неї задля того, що вона рисує характер щирого до всего доброго нашого ексцентрика...

Завітала ж на той час (1862 р.) до Полтави знакомиця, співачка, примадонна Петербурської опери, О. М. Леонова. Письнею на смерть Шевченка, просьпіваною чудовним голосом, прихилила вона до себе людей українського напрямку. Кожен концерт, по більшій частині складений з українських мотивів, приймав ся публікою з запалом. Співачку шановано овацьями, запрошувано до господи...

Я памятаю, як Кулик, сівши за поганяйла на колясі, в компанії веселих гостей верхи і в екипажах, помчав до свого поетичного затишку знакомиту співачку, де було приготовано їй селянсько-національну учту... То були щасливі години його життя, то була щаслива година й для України! то були родини української ідеї у її сегочасній формі... Не диво-ж, що ми й уся українська моłodьж виталисьмо новонароджену піснями

„від чорного Богу до тихого Тору“, не сподіваючись нічого злого, як не малисьмо нічого злого на серці. Щасливі години віри, надії й любови!

Не так склалося, як ждалося. У наших столицях той ліберальний рух перевернув ся, у молодчої частини великорускої інтелігенції, у той сумний настрій ідей, котрий не зіставляє чоловічій душі ніякої сьвятині і, поваливши усі ідеали, лишає тільки руїни. Як далеко все отсе було від українського ідеалу, видко вже з того, що наїздивші з столиць проповідники зустрічали найсильніший відпір від Українофілів, і на лівім боці Дніпра українська молодіж борюкалась з великоруским настроєм, котрий силкувався втягти і злити нас з їхнім все руйнуючим, нам, яко нації, нічого не обіцяючим напрямком, як на правім — з польськими претенсіями: зробити український нарід посередком задля своїх політичних цілей. Щоб зрозуміти усю різницю тодішних напрямків у Росії, треба тільки прирівняти наші просьвітні, навіть більш ліричні, бажаючі тільки мирного розвоку нашого народу, тенденції, до тих диких, кривавих поривань, які, наприклад, були виголошені в одному письмі під назвою „Молодая Россія“, на котрому справдились слова

UNI
AT U

Пушкіна, що московський народний рух може бути тільки „безсмысленнымъ и безпощаднымъ“. Уряд і публична опінія перелякалась і, вже не розбираючи, налягли всею силою під гурт на всі напрямки, щоб притлумити усякий рух, усяке житє. Пожежі у Петербурзі, котрі несправедливо були приписані столичній ніби-б то революційній партії, накинули біду і у провінціях на людей, навіть зовсім чужих усяким петербургским екстремам. Українофільство змішано з нігілізмом; під гурт почались арешти, і жандарми возили до Мезеню, Іртиша і Білого-Озера людей, котрі були межі собою найгарячішими супротивниками. Провінціональні ретрогради з адміністраторів, котрі притихли перед здаючимся урядовим лібералізмом і дожидали свого часу, теперя підняли голови, щоб разом й уконтентувати свою жадобу пімсти за які-небудь власні перешкоди, і прислужитись новому урядовому напрямкові. Треба тільки було показати, що ось прогреснет (се тоді було модне слово) і чоловік — без жадного суда пропадав „въ отдаленныхъ губерніяхъ“. Тим часом на правім боці Дніпра почалося польське повстанє. Здавалось, не важко було-б додуматись, що ми йому не тільки симпатизувати не можемо, але навіть цо-

UN
AT

винні бути найкріпчими ворогами. Але ж у столицях інак мірквано : коли об'являвся польський сепаратизм, то повинні бути сепаратизми і деінде, і от навпливнійший московський публицист, як той Гоголів Вій, почав показувати пальцем урядові, де хпати той сепаратизм. Московський Вій перш усего ткнув на Україну, бо там забажали „создать особенную литературу“ і написали кілька книжок для дітїй на своїй мові. Ми прохали-б знайти другий примір такого поступованя не тільки у цивілізованому, а навіть і в нецивілізованому сьвітї, який показали, не кажемо вже уряд, але й преса, і найвище сьвічене московське товариство. Нам не позволено і десятої долї того, що дозволяли, наприклад Чехам австрійські культуртрегери за часів Метернихівщини, що дозволяють царградські паші, наприклад, Болгарам. Московским ліберальним публіцистам не приходило у голову, що під державою королевої Віктораві живуть кільканадцять літератур, і ніхто з англійських публіцистів не думав регламентувати їх „задля домашнього обиходу“, як теє зробили московські словянофіли, котрі побачили в українській народній школі щось „выходящее изъ разряда естественныхъ явленій“. Після таких відносин до нас преси, адмі-

ністративні репресалії зробились ще сильніші. Хто міг, покидав домівку і ховався у якому небудь далекому затишку...

Кулика мало інтересував польський рух за Дніпром. Виріши на лівому березі Дніпра, не бачивши своїми очима, яку вагу полонізм накладав на розвій українського народу, він не мав великих антипатій до Поляків, і дивувався тому запалові, з яким київські українофіли змагались с польськими молодими патриотами. У тому-ж запалі, з яким полтавська молодіж кидалась у тії козацькі полки, що тоді збирав уряд „щоб бити Ляха“, він вбачав тільки „останню хвилю давньої завірюхи“. Коли йому було нагадувано про польські домаганя, „а що-ж?“ — відказував він — „у наново вибудованій Польщі (коли тільки теє збудеться) ми будемо більшість, як туди-ж прикинути Галичину і Одеське побереже, а до-того тая Польща не може статися інак, як в яких небудь конституційних формах, котрі дадуть нам змогу вільної боротьби за нашу національність. Та з Ляхами, як би прийшлоє, то й поборюкатись можна — не первина!“ Такий легкий погляд на польське питанє можна було часом чути на лівім боці Дніпра, — ніколи на правім,

З 1865 року усякий громадський рух зівстався рух тільки у адміністрації, зісталась форма без духу — так і досі.

В осени 1870 року повернувся я з Чорноморського Побережя в Слобідску Україну на батьківський хутір. Час був смутний: кривава війна межі двома найбільш цивілізованими народами Європи сумно віддавалась у душі кожного, хто вірував у поступ чоловічества; у Росії під адміністративними репресаліями пропали не тільки що сепаратизми, а навіть і російський патріотизм. У новоросійському краю по залізницях німецька мова, підтримувана жидівським жаргоном, глушила російський „государственный языкъ“, а бисмарківський патріотизм, часом підтримуваний кулаком, заставляв замовкати несміливі російско-патріотичні, не завжди прихильні до Німечини, фрази. Подорожньому, не знаючи географії, легко можна було подумати, що се не вєть край, добутий словянською кровю від Турції, а вазальний край Прусії; так віяло з Петербурга. На сей раз і ми згожались з де-якими московськими малькотентами, і, як вони, замикались мовчки по домівках.

Вернувшись до дому, я роспитував про знайомих. Про Кулика мині казано, що він вєштавєся по вєіх усюдах, шукаючи

UN
AT

спокійнішого притулку; що його шановна Маруся померла, покунувши йому малих дїтїй; що після кількох років бідолашнього блуканя він нагадався знайти собі притулок і на сей раз нещасливий. Якась дохожала панна, у Роменському повіті, володїюча кількома сотнями десятин землі, бажала дістати за-разом і мужа, й слухняного економа. Василь забув, що він не на економа вродився, одружився з роменскою панянкою, але-ж через кілька місяцїв повинен був з дїтьми вибератись з будинку своєї панї. Де він дївся, минї не казано. Жалко було Василя!

Зима була люта. Вістки приходили все сумніші та сумніші. Париж стояв у німецькій облозі, і республіканська Франція, як тонучий чоловік, даремне вибивалась з проваля, в котре її повалив le sauveur de la société. Сніг бився у мої виконниці. Степова завірюха гуляла і вила, як звір, на-вкруги хати. На душі було сумно... О півночі... Аж ось у снігах закрипіли важкі зимові чоботи, почулось болїсне кахиканє, і що хтось стряхає сніг. Одчинево двері. Чоловік, геть загорнений у кожухи, увійшов у хату. Передо мною стояв Кулик, але-ж який! Схудїле, змарнїле лице, сиве волосє на голові і в бородї, й кахиканє за кожним словом пока-

зали мині, що недобре жилося йому за ті
последні роки... Сіли ми з ним поруч
мовчки.

„Кажіть, добродію!“

— „Кажіть ви, добродію!“

Він усміхнувся. Розмова почалась,
але-ж кашель перепиняв його річ, і я ба-
чив, що він невільно хапався за груди.
Я радив йому лягти й відпочити, але-ж
він не схотів: бажалось йому вилити щось
з душі; ну, і вилив. Безнадійно він теперя
дивився у будучину; жите називав непро-
ханим, гидким подарунком; але-ж не стра-
тив він інтересу і, як видко було з роз-
мови, слідив за ходою сегочасньої історії.
Підупадок Франції уразив його так гли-
боко, що ніби-б з Францією погибали усі
найкращі надії народів. Треба-ж сказати,
що Кулик, по своєму вихованю, більш був
під впливом французким, а ніж німець-
ким, хочай і французкої мови гаразд до-
вчився вже в середних літтях. І перше він
часом нагадував чийсь слова, що для про-
свіченого чоловіка нашого часу істніють
дві відчини: одна та, де він родився,
а друга Франція, відчина його ідей. Нім-
ців він не любив здавна, вже й задля
своїх словянських поглядів, а последня війна
зробила його справдешним німцеїдом. Про
свої власні околичности він якось не хо-

U
A7

тїв зачинати розмови, то я й не допитувався. Як лягли спати, кашель будив його раз-по-раз і він обертався до шкляночок з ліками, що привіз з собою, хочай, як можна було запримітити, мало на них покладав надії. Пробув він у мене днів зо три. Силкувався я одігнати сумні думки, але-ж даремне. Часом ставши коло вікна і дивлячись на снігову завірюху, зачинав він жалібно :

„Чого ти, козаче, чого ти бурлаче,
Як вітер осінний в діброві заплаче,
Головоньку схилиш...?“

але кашель перебивав пісню.

„Що ви думаєте робити далій? питав я. Похитав він головою: „Думаю садити капусту, та діток учити“. Тільки... по неволі приходилось навертати розмову на політику, щоб одвернути його від сумного передчуваня. Навертався він до мене ще кілька разів, завжди цікавий до новин, що надходили з газетами.

„Що ви все про Францію — казав я — а про Україну, — ніби вона й не ваша?“

— „Еге-ге! Хіба-ж ви вбачаєте щонебудь веселого, оглядаючись на-вкруги себе? Інтелїгенція гине в розпусті, а на-

рід в п'яництві. Ні, діло наше надовге відкладане. Та що й балакати — жити мині не довго!“

Раз просидів він у мене якусь годину з вечера. Був спокійніший. „Іду, казав, на хутір — одвезу дітий і приймусь лічитись“. Через два дні завернув до мене один з наших спільних знайомих і як громом уразив: „Помер Василь!“ — „Де? коли?“ — „Учора там, у Ковалівці! Я тільки що звідтіля“.

Там, у Ковалівці, поховано його поруч з першою жінкою. У Полтаві, опріч кількох його знайомих, ніхто і слова не вимовив, ба, мабуть, і не відав, що вмер там якийсь-то бідолашний аптекарчук. Полтавське панство тоді веселилось, відграваяючи святкові балі.

Помер Кулик як-раз у кінці 1870 р. Може, я не в міру розбалакався.

Справді Кулик не був поетом вищого ряду; він належить до наших, можна-б сказати *poetae minores*, написав він мало, — але-ж як згадаємо, що якби теперя знайшовся загублений віршик якого небудь Катула, то скільки-б то він наробив руху між нашими фільольогами, скільки-б було написано коментарів? А як гаразд при-

УГ
АТ

дивитись, то вірші нашого Кулика по щирості й простоті почуття, по оригінально-народній формі, можна-б прирівняти до меньчих поетів клясичної старожитности і зберегти їх годилося-б. Найприбільшуться капитал нашої невеличкої літератури. Задля того не зайво буде, міні здається, коли нагадаю усе, що зісталося у мойй памяти. У 1862 році одіслав він до редакції „Основи“ (у Петербург) цілий зшиток віршів, з котрих де-які редакция „Основи“ тоді надрукувала.

Написав дальше Кулик уже в пізнійших літах водевилі з українского життя, і читав його міні і одному з наших учених. Скільки памятаю, в водевилі була спенічна жизнь і непримусний український жарт. Дуже жалкую, що не випрохав тоді в його рукописа, бо теперя я його нігде не зміг допитатись.

Кулик не мав наукової ерудиції. З наук він добре знав тільки ботаніку, в котрій дуже кохався, і мав собі на мислі видати коли-небудь популярну ботаніку, задля чого зберав дуже пильно наші народні назви рослин. Я бачив у його той збірничок, але-ж і тая праця деєь загубилась. По історії читав він дуже багато і мав

U
AT

на де-які історичні епохи якийсь оригінальний погляд, хочай маючий більш поетичню, а ніж наукову підставу. Так напр., у нашій козацькій епосі він вбачав зарідок словянської республіки, і слова Наполвона I., що через сто літ Європа буде „republique ou cosaque“ він, жартуючи, перероблював так: „помилуєся Наполеон, бо нашої сторії не відав: треба було сказати „republique et cosaque“.

З словянських народів, після свого, найбільш він любив Сербів і вбачав не тільки в їх пройшлому щось подібне до нашого козацького, не тільки ворогів Туркові, але й силу, котра єдино може зробити протривагу московській жадобі повернути славянську ідею на користь північному деспотизмові. Коли в Полтаву вислано на пробуване Луку Вукаловича з товариством, Кулик почав вчитись у одного Сербина їхньої мови, маючи замір перекласти з сербського де-які поетичні твори. Московским пориванням до свободи, ба часом, і до революції, він простісінько не йняв віри, й можна сказати, що мав на московську націю погляд не зовсім згоджаючийся з правдою, і впадав у своїх поглядах до екстремів. У розмовах у його часто виривалося, що „голова московска

не здатна зрозуміти справдешньої політичної свободи; що Москва не підмога, а перепона задля розвою Словянщини; що Москва ніколи не зможе зрестися своєї історичної традиції, а тая не дозволить їй бачити у иньчих Слов'янах рівних братів, а тільки будучих підданих“ і т. и. Любив він часом кумедно копіювати заплалених столичних панцив, що наvertsались на Україну. „Ось побачите, — сї столичні Стеньки Разіни, з ріпзе-пез на носі, років через три-чотири перероблються на таких консерваторів, що сьміливо можна було-б посадовити їх поруч з „государевими людишками“ вічної пам'яті царя Олексія“.

Хочай у всьому тому видко тільки крайний запал і однобіч, але-ж не можна сказати, щоб частина його передчуття не справдилась за нашого часу.

З французких поетів найбільш любив Кулик Беранже і Барбе, з німецьких — Гейне, котрого знав тільки з московських перекладів. Найбільший вплив з московських поетів на його мав Некрасов. З теорією поезії він знався мало, а писав так, як налітало на душу. Раз дав я йому діло п. Тулова „о родах і видах поезії“, але-ж він не знайшов в йому інтересу,

і всі свої теоретичні ідеї зводив до такої гадки, що, тримаючись форми нашої пісні, треба нашому поетові в неї вкладати сьогочасні учутя, гадки й образи.

Що до форми, то на мій погляд, Куликів вірш завжди легкий і граціозний, багатий на мельодию, пливе, ніби граючись, без приміти жадної праці.

В. Торчин.

УП
АТ

На смерть Шевченка.

Поховали... тихесенько
Україна плаче,
Поховали дух великий
І серце горяче;
Поховала наша Мати
Найкрасшого сина, —
„Вічну пам'ять“ засьпівала
Уся Україна.
Ні, не всього поховали
Тебе на чужині...
Твоє слово животворне
Живе на Україні;
Твоя дума, твоя пісня
Повік не загине,
Поки буде рости-жити
Козацька дитина;
Твоє слово ізмалечку
Повитвердять діти:
Будеш з ними зеленіти
Український квіте!
Твоє жито, що посіяв,
Зійде... жати будем.
Розбудив еси нас батьку...
Тебе не розбудим!

Столітній Запорожець.

Козаче-чумаче!
Йдеш у дорогу —
Послухай же, сину,
Діда старого:
Покіль ще живий я,
Покіль поміраєть,
Про родичів де-що
Хотів розпитать.
Як з сіллю ітимеш
На той Берислав, —
З Хортиці-сестриці
Щоб вістку прислав.
Як станеш близенько
Сухого Ярка,¹⁾
Помяни там душу
Дідуся Сірка.
Як „соб“ повертати
Через Чортомлик,²⁾
Прислухайсь.., чи чути
Там братчиків крик?
Як будеш минати
Самарську паланку,
Привітай від мене
Старую павянку.

¹⁾ Сухий ярк — коло Берислава, там Сірко бив ся з Татарвою.

²⁾ Річка Чортомлик впадає до Дніпра і дуже гомонить а люди кажуть, що то Запоровці гомонять.

УГ
АТ

Спитай, як доїдеш,
У батька Діпра:
Чого наша мова
І слава вміра?
Чи то-ж стара мати
Замовкла на вік,
Чи то-ж народила
Німих та калік?
Чи то ж відцурались
Від неї сни,
Чи то-ж насьміялись
Над нею вони?

Іван Ячмінь.

Колись, давно вже, три царі,
У купі царювали, —
Розлютувалися за щось
І грізно приказали:

Най згине той Іван Ячмінь!
Беріть, ціпами бийте,
Калічте, півечіть, давіть,
На смерть його забийте!

Взяли Івана Ячменя,
Ціпами добре били,
І камнем терли і пекли,
І кров з його давили.

І у барила, у кадки
Червону кров точили:
Помер, помер Іван Ячмінь!
Всі люди говорили.

І кров его пили з склянок —
Хто з вечера, хто з рана —
Помер, помер Іван Ячмінь,
Та більше вже не встане!

Поліз Іван Ячмінь у верх,
У голові бушує,
І мозгом крутить й веселить,
І язиком панує.

Злякались три царі й кричать:
„Народ щось галасує,
Воскрес, воскрес Іван Ячмінь,
І наш народ бунтує!“

А божий люд все не та не,
Та весело гуляє:
Нехай живе Іван Ячмінь
І нас розвеселє!

Думка.

Стоять села. Вишневі
Сади зеленіють,
Степом-полем, як в золоті,
Лани наші спіють.

УГ
АТ

І здається на ті села
З неба щасте летється...
Чогож така думка чорна
Коло серця вється?

Подивлюся, Україно,
Подивлюся, Мамо,
Подивлю та й заплачу
Гіркими сльозами.

І подумаю: вернися
Велика Руїно,
Нехай ще раз поспробує
Щастя Україна.

Нехай ще раз своє слово
Вимовлять гармати:
Може... нового Богдана
Породила Мати.

Не хотівби, Мамо, крові,
Пожежі, недолі,
Як би не так важко бачить
Братів у неволі.

Захожий косарь.

Захмарилось сонце,
Вітрець повіває,
Легесенько травка
У покіє лягає;

U
AT

Сьпівуючи пісню,
Дівки й молодиці
У валки громадають
Зелену травицю.
Лежу та дивлюся:
„Вродливий та гожий,
Як дуб кучерявий,
Косарю захожий!
Як дуб кучерявий,
По-над бурянами,
Так ти виступаєш
По-між косарями;
Перед усій валці!
Ведеш по травиці!
Дивляться на тебе
Дівки й молодиці,
На красу козацьку,
На личко червоне, —
І ніхто в покоєї
Тебе не нагонє;
Ніхто краще тебе,
Не вивершить стога,
А корця-горілки
І рука не трога!
Чого-ж, мій косарю,
На косу схилився?
Чи то-ж занедужав,
Чи так зажурився?
Чого, одвернувшись,
Косу виклепавш,

Щоб ніхто не бачив
Сльозу утираєш?
Спочинок настане, —
Від гурту відходиш
Та таку-ж то пісню
Жалібну заводиш?
Чого мій косарю,
Як зірки засяють
Й дівчата сьпівають,
Як спочити треба, —
З своєю журбою
Лежиш під копою,
Дивлячись на небо
Смутний-невеселий?

Скажи мій косарю? "
— „Спасибі за ласку,
Пане господарю!
Спасибі!... а перше
Мушу запитати:
Чи вам же нетягу
Мене розважати?
От бачите, пане,
І сила косарська,
Й краса-б то козацька,
Та що з того стане,
Як доля ледацька!...
Згадав, що з косою
Цілий вік блукаю
По чужому краю,

U
AT

А нігде притулку
Й хатни не маю ;
Що важко працюю
На чужому полі,
А дітки десь дома
Не вчені і голі ;
І сохне та чахне
Бідна молодиця,
Що не прийде батько
На вих подивиться,
Що дивав десь там
Старенькая мати,
Що нікому буде
Стару й поховати,
Та над грішним тілом
Хрест постановити !...
Та все-б те нічого,
Бога-б не гнівити !
Як би було вільно
Правду доказати,
В Гетьманщину тую
Назад простувати
По чесній дорозі...
Не сором сказати !
Прийшлось у острозі
Мури оглядати !...
Щось там написав наш
Мізерний пяничка...
Прощавайте діти
Й жінко білоличка !

Повели небогу...
Сира камяниця...
Що маєш робити?!
Проситься! молитися?!
Як Господь не гляне, —
І добрий, та — злодій!...
Не домовлю пане!...“
— „Годі, брате, годі!“

Україна до синів.

Читано на бенкеті в Полтаві в день знесення кренацтва
19. лютого 1861.

Довго матір синів своїх
Сльзми обливала, —
Сего часу щасливого
Довго дождала.
Діждала ся... Свою матір
Послухайтеж діти:
„Тую пляму народною
Ділами зітріте!
Творить волю Господнюю:
В добрі стійте діти!
Покажіть, що в Україні
Столітня негода
Не здоліла осквернити
Правого народа...
Голі діти, хата бідна,
Соломяна стріха
Чисте серце, віра в Бога
І розмова тиха...“

Не на наше плем'я ляже
Сором тій неволі:
Діди наші умирали
За святую волю;
Ваша матір Україна
Вся огнем палала...
Така доля... встала кривда
Й правду затоптала.
На велику працю, діти!
В далеку дорогу! —
Те, що сниться будувати
Помолившись Богу!
Те що сниться, колінь, може,
І правдою стане...
Руки щиро брат братові
Подадуть Слов'яни;
Тоді блисне наша зоря
З слов'янського неба,
А до того... праці діти
Україні треба.
З Богом діти! хто вірує
Той все переможе!
Учітеся, крєпітеся,
Най вам Бог поможе“.

Нетяга.

Без свити, і босий
І хліба нема,
І люди те бачуть —
Та кажуть: дарма!

Збірщики послідню
Корову цінують,
Хатина безверха,
Суусіди глузують;

У хижу заглянеш —
У засіках пусто,
І заросла нива
Свиріпою густо.

І сам я дивуюсь,
Що звівся ні-на-що...
А з молоду був же
І я не ледащо!

Колись і для мене
Іграли музики,
Топтали дівчата
Нераз черевики;

Нераз чорнобриві
Слези утерали,
Як мене в дорогу
Сестри споряжали;

Колись поважали
І мене суусіди,
Як справляв бенкети,
Родини й обіди;

Колись і від мене
Ішли паровиці —
Степом розлягалось:
„Ой не ходи, Грицю“

І мині колись то
Догожала доля...
Та все пройшло марно...
Єго свята вола!

Ой кину я лихом
Об землю сирую;
Помяну на цей раз
Доленьку лихую,
Потягну степами,
А косу на плечі...
Прощай, родивонько,
Й веселії речі!

Гей, братя — нетяги,
Ударімо в коси —
За нами — панами
Ніхто не голосить!

Весна на хуторі.

Потепліло; сонце сяє,
Травка зеленіє;
Жайворонок вже співав;
Нагідки й шавлія
Чорнобривці і канупер
Сходять — божі квіти, —
І гріються проти сонця
Босенькі діти,
І бабуся до унуків
Старенька сміється;

Над малими ластівочка
На округи веться ;
За городом, на царині,
Плигають ягнята,
Понад річкою жовтіють
Малі гусенята ;
Між вербами синесенька
Пливе Ворекла-річка ;
Ось, на липині, й гніздечко
Мостить божа птичка ;
Гудуть пчоли у садочку,
Чути пісню з поля...
Так здається, що й щаслива
Хлібороба доля ;
Так здасть ся! подивися —
Як в божому раю,
Так то весело і гарно
У нашому краю !

Ой колиб не тая думка
Серце розривала,
Ой колиб же оттих пісень
Мати не співала, —
Оттих пісень тяжких-тяжких,
Що аж серце вяне, —
Тоді, можеб я й повірив,
Що правда настане ;
Ой колиб до тебе в хату,
Мій добрий сусідо,
Не ходила біда люта

Та не гнула дїда
Не сушила молодїцї,
Дїток не губила, —
Тодї-б, може, милий краю,
Душа не болїла.

Веснянки.

I.

Сїло сонце за горою,
Місячєнько сходить,
А мій милий на вулицю
Сьпівать не виходить.

Вийди, вийди, мій голубе,
Вкупі засьпїваєм
Над річкою — Коломаком
В зеленому гаю.

Вийди, вийди, моє серце,
На тиху розмову,
Коли хочеш мене бачить
Веселу й здорову.

Вийди, вийди, козаченьку,
У вечір пізненько,
Пригорну тебе до серця
Щиро і близенько.

Вийди, вийди, лебедїку,
Поки сьвітить зоря,
Не завдавай молодому
Ти серденьку горя.

У
Аї

II.

Пішов козак у лісочок
Калини ламати,
Зустрів дівку — чорнобривку —
І став переймати.

„Дівчинонько, моя люба,
„Стривай... поговорим;
„Нехай же я подивлюся
„Та на твої брови.

„Дівчинонько, моє серце;
„Постій — пожартую;
„Дай — подивлюсь тобі в очі,
„Стиха поцілую.

„Дівчинонько, моя пташко,
„Ходім в мою хату;
„Я посіяв грядки — квітки...
„Будем вкупі рвати“.

— „Ой не гаразд, козачевьку,
„Ой не гаразд робиш,
„Що ти мене молоденьку
„Та із ума зводиш.

„Ой не гаразд дівчиноньку
„В лісу переймати:
„Треба перше до матінки
„Сватів заслати“.

III.

В мене серце до любови,
Біле личко, чорні брови.
Що робила — мати знала,
В скринях скарбу принадбала.
І вишневий є садочок,
З шістью крилами млиночок,
Хата біла, гай у полі —
Не жалкую я на долю!
Вмію голосно співати,
Тугу в серці розганяти;
Мов ті зорі — очі сяють,
Коло мене хлопці грають, —
Та нема, нема нікого
Над козака молодого:
Він на скарбі не вважає, —
Він за те мене кохає,
Що у мене чорні брови,
В мене серце до любови.

Весела удова.

Сватав мене двічі пан
Воєнний-вельможний;
Сватав мене й хлібороб —
Чоловік заможний;
А я собі удова
Та й тим не журюся,
Поки личко червоніє
Зі всього сьміюся.

Як схочу я погуляти —
Знялась, одяглася,
Коло мене — і музика
Де не узялася;
І підківки підскакують
З чобіток від танців...
Вийшла з хати у вечорі,
Вернулася в ранці;
Козаченьки чорноусі
Зо мною жартують:
А дівчата зазидливі
Мині ворогують;
Козаченьки коло мене
Округі заходять, —
У господу, на розмову
До мене приходять;
Чи заболить голівонька,
Занудить серденько —
Розважають — заглядають
В очиді пильненько.
Один ліки мині радить,
Другий відмовляє,
Третій сяде коло мене
Рученьки згортає;
Подивитьця, придивитьця —
Таку річ заводять,
Що щастливий — як зо мною
Слово проговорить.
Пожалкуєш, пожартуєш
Та просто їм в вічі:

„Не годітьця, козаченьки,
„Кохатися двічі!
„На що міні вінчатися,
„Та губити долю?
„Буду собі удовою
„Пильнувати волю...
„Після шлюбу не до танців!
„Як дітки маленькі —
„Той істоньки, той питоньки
„Попросять у ньеньки“.

Загублені душі.

Баллада.

„Чи тиж мене вірно любиш,
Козаче чорнявий,
Чи, жартуючи зо мною,
Тільки вводиш в славу?“
— „Не жартую, моє серце,
Буду вік кохати,
Нехай тільки віддасть тебе
Та за мене мати“.
— „Чи яж тобі не казала
Козаче, серденько,
Що за тебе віддасть мене
Старенькая ньенька?
Хибаж тая циганочка,
Дивлючись в долоню,
Не казала, що я в неї
Щастлива доня?“

Далісь мині-такі в знаки
Тієї вечірницьі...
Не віддасть мене за тебе —
Піду у черницьі“.

Зорі сяють ; серед гаю
Дівчата єспівають ,
А дівчїну парубчина
Давно виглядає.
Не виглядай, бо не вийде:
Мати не пустила ;
За сусїду багатого
Її заручила.

„Мамо, мамо, що ти робиш?
Чи минїж з ним братись?
Хоч худоби в його сила,
Чи йомуж кохатись?
Бодай же тїй циганочцї
Долї не дїждати,
Коли минї не схотїла
Правдоньки сказати!
Буду клястї — споминати
Тїєї вечірницьі...
Мамо, змилуйсь надо мною
Віддай у черницьі!“

Не віддала. Біле личко
Від слїз помарнїє,
А сусїдки-ворїженьки
Скажуть : багатїє.

„Не діждете воріженьки!
Най вас Бог прощає...
Як згубили свої душі —
Тільки місяць знає...“

По над шляхом біля гаю,
В одну домовину,
Положили, завалили
Козака й дівчину.
Кожну весну, як дівчата
Веснянку співають,
Про кохання тієї пари
Сумно споминають.
Кожну весну, на могилі
Тяжко мати плаче...
Над старою головою
Тільки ворон криче.

Епістола до Л. В. К.

Питаєтесь, пані,
Чого я журюся,
З веселої хати
До дому плетуся?
Не мені до пари
Оченьята карі
І не до любови
Мині чорні брови

.

Дописи з Полтави.

I.

Сього року весна здавалась буди рання а на дїлі вийшло що пізня. Перед Юриєм трави зовсім не видно було, а з половини квітня дощі стали перепадать частійш і частійш. Зазеленіло поле і луки мов заткались травною та квітами; жита і пшениці, крий Боже, які гарні! яринамиж похвалитись не можна. На Івана Купала тільки що почалась у нас косовиця. Дощі бо часто мішали: сонце вьясниться, косарі ударять у коси, а громадїльники тільки що поспіють згромадити, як дощ знову пуститься і поміша роботї. Дощі і дощі перепадають. Давно уже у нас було таке літо: аж любо подивитись на трави та на лани з пашнею. Округ Полтави мало козачої землі, а хоча і є у яким селі, то і багато вже народилось на неї. Наші полтавські козаки більш хлїбороби і беруть землю за скіпщину у панів, а траву косять з половини, та ще з того треба і покористуватись. Поневолі прийде та думка що:

В того доля ходить полем,
Колоски збирає,

А моя десь ледащиця...

Алеж, добродію, як би то ви самі подивились, сього літа, на наш край, то,

У нас, після знесення крпацтва, здасться усе помолодшало: і степ, і лани, і люди. Хоч воно нашим, тільки що, визволеним крпакам, і не все гаразд... чу, та надія і воля — велике діло. Подивились би, кажу, ви сього щасливого літа на косарів та на дівчат у стьонжках і барвінкових вінках, або прислухались, як вітер повіє... почув-ли-б, як звенить коса гонів за п'ять, а після з усіх сторон так степом і розлягається, якимсь новим та добрим галасом... то й сказалиб: „збрехали ті незвані пророки, що віщували кат зна що“. Весело подивитись — як зірки засяють на блакитнім небі і перепели начнуть перекликатись, — як наші косарі і громадільники напрацювавшись за цілїсенський день вдоволь, біля табору, повечерявши, сьпівають. Не знали ті пророки нашого працьовитого народу, або і нехотіли знати... Не вьпіли ми обізнатись з полем, нанюхатись до волі того весняного паху і надивитись на васильки, на материнку, на петрів батіг, що так блакитними квітами увесь степ уквив, на червону рожу — та куди вам! Наших усіх квітів і не перелічиш... не вьпіли дослухати кукування зозулі нескінченої, жайворонка, а вже треба завгодя, лагодитись з своїм добром у город

на ярмарок, бо вже земляки, битим шляхом, з різних сторін, їдуть з хорами, низько тягнуться Москалі повозками з вагою, скриплять татарекі гарби і тарабанають, усі у пилу, як у диму, жидівські брики... Наша іллінська, у послідні роки, без спору взяла гору над усіма українськими ярмарками. Оборот, котрий у Ромні не підіймався вище 9 мільонів, тепер сягає до 25 мільонів, а часом і більш, бо й не диво: Катеринославщина, Херсонщина і Крим не тягнули до Ромна, а після переводу у Полтаву, стали висилати на сей ярмарок свої степові богацтва. У Ромні вовна була на невеликі гроші, а тут від вовни залежить увесь ярмарок. Іллінська — не один ярмарок, а два, один по другім: перший кінний чи сільський, а потім к р а с н и й, чи рукодільний. Сей становиться у самім городі, у кам'яних і дощаних лавках і шопях. Про нього нехай хто другий нашіше. А що до сільського — то мині самому привелось на нім що дня товктись — то я з вами про нього і побалакаю. Під ярмарок город відступив велику лощину, поміж Подолом і Ворсклом. Єсть то площина рівна, котра сягає десяти троха не на сто; є де поміститись і води хорошої вдоволі. Від виїзду з Полтави по праву-руч іде, самою серединою

ярмарка, подовжня широка вулиця вертов на пять. По обох боках тієї вулиці стоять, збудовані під ярмарок, дощані ятки і балагани з крамом низчого сорту: килимами, полотнами, рядовиною, панчохами і иньшим. Тут буває продаж і у гурт і у різницю. Рядом стоять шоши з бакалією, а по середині зборний ряд (гостинниці, трахтірі, вино, пиво...). Подовжня вулиця прорізується у поперечниці; кожна з своїм особним товаром, як от: залізом, ремінною робстою, кожухами, лінтварями, смухами, брилями, люльками, чобітьми... усього не перелічиш. За зборним рядом по ліву-руч — тютюн. Поруч з ним вовна — найбільш шпанка. Сей товар первий на весь ярмарок; він сам займає одну велику площину, по-над Ворсклю, геть аж до самої толоки. Вовна стоїть зложена високо рядами — ніби ті мури — розділена перулками. Через шлях від вовни — шкури на возах і купами, і кримські невироблені емушки, да-лій вози, колеса, скрині, бондарска робота і усякий вироб з дерева; ще далій вже починаються луки, де, скільки око сягне, розсипались по зеленому килиму чумацкі валки і табуни. Ближай ік Ворсклу, простяглася друга подовжня вулиця, рівнобіжно до першої. Се й є справжня

к і н н а. Тут стоять, без перерву, по обидва боки, коні коло коновязів, щось верстви чи не на дві. Далій, у загонах товчуться косяки степових коний. За ним скот і барани, а понад самою річкою стоять, одні проти других через вулицю, московські звозчики і наші чумаки, дожидаючись одправи. З другогож боку, по близу Подола понад самою течією, котра колись прозивалась Полтавкою, іде третя подовжня вулиця. Тут почуєш дзвінкий галас наших перекупок і перепечайок; тут готується і продається з'їжа. Рядом з ними сіль, потім сіно на возах, а там, поминувши цїлий ряд з бочками дьогтю, попадеш знову на кінну. По тим вулицям і переулкам снує народ піший і кінний і переливається, мов водяна філя. Україна і сусїдні краї вислали сюди кожен своє добро. Москва — красний товар, зелїзо, упряж; Донщина — коний, вино, кавяр і рибу; Крим — вина, бакалію, шкури, смухи; Польща — коляси, нетичанки; Ніжен, Придука і Ромен — тютюн; зза Десни, Дніпром — дьоготь, вирьовки, дошки; Кременчук — волока, неводи, мило; Біла церква — машини; Черкаси і Сміла — сахар; Кавказ і Чорноморе — косяки коний. Вовни, шпанки найбільш вислала Полтавщина і Катеринославщина, а та-

кож Слобідска Україна, Херсонщина, Німці з Молошної і з під Марнополя (Маріуполя). Наші містечка: Грунь, Котельва і Решетилівка, Санжари і Білики — смушки; Полтава і Красний Кут — бондарські виробы; Опощня і Великі Будищі — гончарські Харчі, овес і сіно доставляла Полтава і ближні села. Найкращі коні у косяках були панів: Озеровського, Гловайського, Куликовського і баришників з Курської губернії — і Дятлова і Циганка. Жиди пригнали косяки коний найнижчого сорту. Кіньми височого сорту, з панських заводів, Воронежської, Курської, Полтавської і Катеринославської губерній і баришників Курських і Воронежських, були битком набиті великі стайні, на Подолі збудовані під ярмарок. Але-ж заводські коні, на сьогорічнім ярмарку, мали не великий збит, бо для конниці мало закупали; за те коні з косяків збувались легко: їх продавали по ціні від 40 до 70 карбованців; найбільш брали найзжі жиди. Москалі — звозчики панки і для пограничної сторожі, на пруску границу — туди куплено одним заходом 900 штук. Вовна не вея продана; з Австрії, Прусії було закупщиків сего року менш, як торік, а більш закуплено у Чернігівську губернію, Білогород, Москву,

підмосковські губернії і Польщу. Привезено було дуже багато, були партії і такі, що мали від $2\frac{1}{2}$ до 4 тисяч пудів, панів полтавських і екатеринославських (Базинського і Струкова). Продавалась і обніжки від 8-ми до 11-ти, а перегон від 15-ти до 17-ти карбованців. Тютюн продався від 1-го до $2\frac{1}{2}$ карбованців за пуд дивлячись по збірці і сорту. Найкрасчий тютюн був сребрянський, Прилуцького повіту. Пахарських машин, на сьогорічний ярмарок, було багато привезено з Білої Церкви. Мастаки того діла похвалювали найбільш парову мукомельню варшавської роботи, що меле за годину 15 пудів на три сорта борошна, а для виниці то й 20 пудів. Цінилась вона до 3-х тисяч карбованців. Молотилка з кінським приводом, у 6 сил, молотила по 8 кіп за годину; цінилась за 1500 карбованців. Були вис-тавлені на продаж і для заказу: віялки, сіялки, соломорівки і кінські граблі Білоцерковської роботи. Жаток не було. Скот хороший був тільки з заводів князя Кочубея. Ціна на скот була не висока. Барани на розплід, з добрим руном, продавались тож поцінно. Сіно платилось від $1\frac{1}{2}$ до 3-х карбованців за віз; овес через пізню весну був тільки торішний і продався по 23 копійки за мірку. Чумаки

платили, за попас, з пари волів від 5-ти до 10-ти копійок на день. Ярмарок почався 12-го липня: дощі перепадали і попусували шлях, а 14-го під самий гарячий торг на коні, обідньої пори, набігла хмара, заgrimотів грім і пішов дощ, як з відра. Серед народу блискавка убила в смерть двох жидів і порозбивала много телеґрафічних стовпів. Нарід обступив вбитих; жиди джеркотіли, галасували... аж ось надійшов чумака, і почувши, що блискавка когось убила, зняв шапку і перехрестився. „Екой ти! Бог жидов побил, а ти креститися“, гукнув на него якийсь Москаль з гурту. „Хибаж жиди не люди? Бог над усіма“ одізвався чумака. Жиди, як почули, кинулись до чумака, обнимають, за руки беруть. „Правда, братіку, правда... Ось чоловік! сей правдыве у Бога вірує.

20-го липня стали роз'їзятись хури з товаром. Чумаки брали під хуру до австрійської границі по 90 копійок з пуда, у чернігівську губернію по 30 коп., у Маріуполь по 40 коп., у Харків по 20 коп., у Крим на Берислав по 30 коп. 30-го липня на ярмарковому плацу вже було пусто; ярмарок стояв троха не три тижні.

Тепер, ік слову, добавлю деякі подумки, котрі навів на мене сьогорічний ярмарок. Коли нашу Іллінеску дробити

по націям, то можна вивести такий рішинець: на сільськiм, чи кіннiм ярмарку найбільша груда товару iде з рук наших землякiв, чи то панiв, чи простих; тут наші беруть гору i лiчбою i капiталом. Москалi у своїх руках держуть тiльки торг невисоким красним товаром i то на половину з нашими. Зелiзож i ремiнна робота уся в московских руках. Торг бакалiєю у руках Ормен, Караiмiв i Грекiв та вони бiльш торгують не тут у самiм городi, на осiбнiм плацу. У Татар тiльки торг шкурами i смухами, а що до жидiв, то сей народ, по правдi сказати, нічого не вироблює сам, а тiльки перекупає i перепродує чуже — найбільш вовну, конi, смухи i пiря. Бiднiйшi торгують, не маючи нiякого капiталу i якось то перебиваються. На сiм ярмарку жида i Москалi мало у чiм конкурують помiж себе. Iнак воно стоiть на ярмарку красним чи там рукодiльнiм, котрий починається у самiм городi через десять днiв з годя, на самого Iллю. Тут уже нашим землякам нема просвiту; наш пан тiльки купуватель на роздроб, а простий — за потикача. Московскi купцi, що торгують висшим красним товаром, мають тут, у жидах бердичiвських i польських, жвавих i сильних капiталом конкурентiв. Мабуть жахаються

московскі купці і фабриканти, що жида одіють у них торги по Україні, коли так добиваються, щоб постягувати усі наші ярмаркові будови. Та і жида там великої сили не мають, бо жити їм у тім місті не вільно. Гомонять: Москалі себ то на більшу користь у сьому краєві, а се для того, щоб загарбати у свої руки усі торги з початку на с'ім боці Дніпра, а потім посунутись і за Дніпр, тай там поборюкатись з жидами. Гарний та далекий нюх у того купецтва! Знаємо ми дуже добре тую московску монополію, що бувало привезе українскій пан у Харків вовну, а московскій купчина дає ціну, яку сам хоче, та, заклавши на зад руки, а шапку зігнувши на бакір, усміхаючись і каже: „ужь батюшка напрасно-сь изволите безпокоитсь, знаємъ-ста, что барышъ платицо надо, а барышнѣ на башмачки“, та і вередує доти, аж поки пан не поклониться і на його волю здається. Як дивитись очима московских фабрикантів, то воно може і добре булоб на сьвітї, як би тільки самі фабрики процьвітали та добрі знеки давали, а багатирі-монополїсти, ще більш кишені набивали; а як же подивиш очима тутешнього хлібороба, поглянеш на наш плідючий край та поміркуєш об тім, що найкористнійше для нашого батьківського

У
АГ

промислу-хліборобства, то і скажеш : спасибі тим жидам та чужоземским закупщикам, що своєю конкуренцією, на осюди роскинутих по краю ярмарках, ціну на наші пахарекі продукти підіймають, а красний товар, і красчий і дешевий до нас привозять. Як прислухався до того галасу купецького, то зараз зрозумієш, що се ті самі наші добродії, що не дуже давно так галасували за тариф : „не треба, казали, збавляти пошлин, бо як у московских фабрикантів на копійчину буде менш баришів, то усім вам прийдецьця вмірати, хоч у вас токи і набиті стосами“. Не диво, що наша плодюча країна бідна на гроші, бо так усе добре, спасибі за ласку, добродії умудрували, щоб капітали позтягати туди десь за Оку. „Продавайте, кажуть, вашу пшеницю у Одес або Бердянськ та привозьте ті грошики, що візьмете, до нас — ми вам ситців за те надаємо, таких що, може, через тиждень і на ганчірки згодяться; а у бурсурменів не купуйте, бо й закон не позволя, та і деж той патріотизм буде? Продавати їм своє добро, а гроші нам, за хамло віддати — то инше діло — таке як слід доброму патріотови робити; бо то наше діло, засівши у Харькові, далій від чужої конкуренції, грошима урудувати

та з вашої праці розживатися, а ваше... у землі копатися, а гроші вам хахлям на віщо здалися?...“ Еге же, правда! от хоч би й до заліза; нашому хліборобови треба его, куди не кинесе, наші степи тільки дожидають заліза доброго і дешевого, щоб прокинутись та за діло новим ладом узятись. Е так, бачите; уральські заводчики отті бідні, що Европа на них дивується — треба їх пожаліть — старцями станулись, як захodne залізо у наш край (для користи нашого, богатира б то, хлібороба) пустять. Наша Україна найбільш, здається, витерпіла від того тарифу, а її ще і лають, що, бач-би то, до праці не здатна. Оце теж саме і з нашими ярмарками; здається і сліпий побачить, що легше купцеві переїзжати з своїм легким крамом з ярмарку на ярмарок, а ніж нам, з нашими важкими пахарескими продуктами, до одного пункту з'їздитися та один другому ціну збавляти, а чуже у дорожнєту підоймати. Тай з самої натурн того діла бачиться, що край, де пахарєство покриває усякий другий розбуток, повинен розкинути свої ярмарки по усім закуткам, а не стягувати у один пункт. От хочби на приклад: Владимирєка губернія має усього 8 ярмарків, а у Полтавській їх без малого 300. Ще кажуть: — коли по

шляхах покладуть залізні колії, то ярмарки самі зведуться ні нащо. Алеж ми бачимо, що у тих краях, де пахарство бере гору над фабриками, а земля поділена на невеличкі маєтності (як у нас), там ярмарки держаться і тоді, як вже залізні колії прикривають цілий край, а тільки деякі великі підупали. Та хоч би і так, то на щож завгода псувати те, що повстало з самого життя народнього і поки до того — має ще всю силу? Сама наука навчає, що у те діло мішатись не треба, бо силоміць можна тільки зтурбувати ціле краєве господарство, а покористуються тільки де-які капіталісти. Для нашого краю булоб найкористнійш, щоб наші ярмарки зоставались так, як були, без жадних добавок і переставок, а вже сам час і місце покажуть, де торг вимре, а де зацьвіте, бо того не вгадаєш; знаємо ми добре такі ярмарки, де тільки на папери торгують, а є й такі, що і не щитаються ярмарками а товару і народу повнісенько. Так чи нас хліборобів послухають? Змагаються московські богачі за центральний для товару; годі кажуть швендяти з ярмарка на ярмарок — се велика трата, так треба десь вище клопотатись, щоб силою їх до одного міста позтягувати. А чи нам від того легше чи важче —

проте хто дбатиме?... А бодай вас, панове купецтво, якіж то ви патриоти для своєї кишені! Се вже бачите, таке коло: що з централізації, куди не верни, а виїде монополія, а з монополії централізація. Воно так усюди діялось.

Полтава, р. 1864. 4. авт.

Р. С. Я вже мав одсилати до вас сей лист, аж ось набігли дві новенькі звістки: перша та, що зволено будувати у Полтаві великі камяні лавки під ярмарок, а друга — сарана. Сього дива тутешні старі люди не памятають. Добре тому, хто убрав ся з хлібом завгодя. У давні роки сарана з'уцпнялась на степах, і до Полтавщини ніколи не долітала; сьогож року дотягла, кажуть, аж до Чернігівщини.

II.

Поки я збиравсь, у друге, де-об-чим написати до вас, пройшов Спас, перша Пречиста і друга і одійшли наші послідні, дрібні селянські ярмарки (літні). На полі вже повіяло осіннім вітром; на нивах де й подівались полукіпки й копи; зате на токах золотіють скирти. Де-де буріє останнє просо і пізня гречка сьпіє, та й те, опісля Пречистої, здебільшого, повижинали, і тепер тільки й побачиш у полі чабанів

з гирлигами за отарою, або плугатаря на чорній борозні. Хоч і радіють наші господарі, дивлячись на свої повні токи, а все-таки, якось сумно, як виїдеш на поле, де ще недавно горіла робота і розлягалась луною пісня. Подивившись на округі — усе чорніє; де-де похожаять дрохви, обізвуться жадібно посьмітюха, зацьвіриньчить горобець, або журавель крикне зразу на усю околицю; подивившись на небо — аж ось їх ціла низка простує у вирій... туди десь далеко... за море, сині хмари розстилаютьця та холодний, степовий, вітер гуде, нагаваючи тугу на козацкеє серце...

Зате по селах стало веселійш: літньої доби, як проїдеш по вулиці, то тільки й побачиш, що стоять пусті хати з підпертими дверима (себ то нікого нема у господі — бо замки та запори, дяка Богові, ще у нас не всюди потрібні), та граютьця діти з цуцинятами на сьмітнику (бо, знову дяка Богові, у нас ще не мордують дїтий каторжною роботою, де небудь на заводі, або у підземельній шахті); а тепер, проїзжаючи по селі, або зустрінеш старостів перевязаних рушниками, або почувеш, то у тім, то у другім кутку села, музику, або ціле весілля перепинить тобі дорогу, гуком та галасом лякаючи коний; а часом і таке бува, що коний за вузди, та

до двору — припрошують до господи на хлїб, на сїль, на весїлля. Став наш народ, якось, сьмїлівїйшим з проїзжачим, хоч би й з паном, та, дяка Богові, не на зле... З того щасливого дня, як на віки знесено ганебне крѣпацтво, у нашого селянина першою думкою стало, якби дитину одружити, хату охаяти, господарству лад дати. Щаслива доля припала тим дївчатам, що доросли у пору, та й тїї, що не по своїй волї позасижувались — подївишся — вже у очїшках похожають. Почулиб ви, добродїю, яким людским оком дивлятьця наші недавні крѣпаки на той грїх, що тяжка неволя видавила з нашої соромливої і честної селянки, ваше серце заплигалоб радїючи за наш народ. „Бери!“ каже старий молодшму: „матимеш дружину вірну; а той грїх... не вона, а неволя винна“. І старечим словом з неї сором здїймастьця. Були й такі, що не по волї, отай жили, не по Божому, і дїток мали. „Не сором, бо неволя“ — така була одповїдь, і старі мовчали, бо правда. А тепер — звідкіля той сором і жаль узявся? зараз себе огласили тай побрались; а коли деякі загаялись, то як обступлять старі: „одружїтьця тай одружїтьця, коли жалїли один одного у неволї — не кидайте на волї: станьте перед Богом...“

Та так тії гріхи, один за другим, честним шлюбом і покриваютьця. Так то наші невчені сиві дідугани та бабусі лагодять те, що попусвали ті розумні, котрі про мораль багацько по книжках читали... Мабуть у сїм році шлюбів, по щогу, виїде удвоє більш, як у прежні года. Оттак наш народ празникує волю. До сього часу козачки не йшли заміж за панських парубків, а тепер крепак сміливо засилає старостів до дівчини козацького роду. Найшлись такі й паничі, що поженились на багатеньких козачках у сусідстві, тай живуть на своїх ґрунтах хуторами... і добре! Як би ви їхали надворскляньскою низиною, поміж містечками Біликами і Новими Санжарами, де живуть, помішано, козаки і панські, то задивувались би: їдеш не селом і не степом, а зеленим садом, без перерву; з усіх боків обгортає сад, білі хати і чистенькі дворики. Запримітилиб ви деяку хату, геть навкруги обсажену, уквітчану високими квітками — сеж ознака, щоб парубки знали: у хаті в баткова дочка на порі... заїжджай, козаче, попроси води напитись, подивись на справжню квіточку... Запримітилиб ви: коло старої хати нові сохи стоять, кровки становлятьця: — сеж нова хата будуватьця, де молоденька пара свій вік вікуватиме...

Побачилиб ви навкруги зелених левад тини, свіже заплетені з різними вигадками, гарно та штучно, як та коса дівоча, то й гукнулиб на коний: тпру! щоб устати та подлюбоватись... А зайдіть лишень, добродію, до двору, де старий музика, на призьбі заплющивши очі, наярює на скрипці козака або метелицю, а під гиллястою грушою тупотять чобітки з підківками. Просимо у хату; сідайте на лаві, за стіл, під самими образами; побалакайте з сивоусими хліборобами; покушайте нашого хліба і убогої страви, святий коровай на столі, гільце яке гарне, рушники які чистенькі на віконцях... Над вашою головою Божа Матір... чиясь рученька обквітчала її квіточками... Подивитесь і душею зрадієте, що не окчемнів у неволі наш народ. А може й таке прийде на думку: деж подівалась та я?... Е! стрівайте, добродію! є й вона клята, і вам її піднесуть, алеж тільки так, для звичаю, щоб злиднями не назвали. З того часу, як померла злюща пані Неволя, то й її паскудна нахлібниця Горілка багато поваги збулася. Частують і куштують її так — для закону, а вже п'яним бути на честнім весіллі не годитьця. П'ют її по презньому, н а хильцем, хиба тільки де які ледачі городяньскі міщане та сердеги ремесницкі робітники.

Щож се таке? питаєтесь ви; як воно сталося? Не знаю, що вам другі скажуть, а по моему от що: силкуютьця, як зуміють, наші недавні крепаки тієї правди доказати, що вони варті поручь стати, щоб уже на віки не розеднатися, з тією ясною панною, котрої ранок і вечір сподівалися, котру у столітній розлуці не здоліли забути. Як опісля дурману, що оmanoю піддали, встав наш народ чистий серцем, не знаючи помсти, незнаючи злодійства за собою; як чоловік, котрому здавалось у ночі, що його давить якась мара — вийшов у поле та дихнув чистим повітрям, то де те усе й подівалося, так наш народ виходить тепер, здоровий духом, здоровий тілом на плодючу ниву волі і науки. Послухали наші діти злої ради, гидкої памяти отця Климента, а тепер відомстив наш народ унукам за столітню кривду... чим? весіллями та піснями, хлібом-сіллю та доброю працьою. Щож тепер скажете ви, премудрі пророки? деж тая мара, що стояла перед вашими очима (а, здастьця, більш тільки на язиці)? деж тая мара ледача, п'яна, страшенна? Подивітьця: ось іде вона — наша ясна панночка Воля — іде нашими нивами і селами, у зоряному вінку, сяючи небесною красою, ласкавими очима на нас поглядаючи, усьміхаючись до нас,

як до родичів, що довго, довго з ними не бачилась; перед нею квітки виростають; за нею колося золотіють; поперед неї біжить мале хлопя з розумними оченятами... туди, куди вона перстом указує; пильно задививсь на неї чорнявий парубок; до її одежи припала молода дівчина; вийшли з хати чоловік і жінка, щоб сьвятим хлібом її привитати; подибали за нею старії дідуган і бабуся, щоб хоч перед смертю надввитись на її красу нестерельну; з піснями виходить село їй на зустріч, далеко за околицю, з піснями й впроважає її благословляючи... Будь же щаслива та плодюча на добро і розум, моя рідна українська Ниво — пройшла по тобі блага богиня...

. . . . Оря ся
Ниво-десятино,
Та посьйся не словами,
А розумом, Ниво!...

III.

Може ви, прочитавши передній лист, казатимете про мене так, як мовляв Коїський про Мазену: „ни, а льстит народи;“ може мислитимете, що ми заплющуємо очі на те, що требаб не похва-

ляти, а ганити у нашому народі — да і сцілється. Ой ні, добродію, бачимо ми й самі, що багато бракує нашому народові усюди: і у дорозі, і у господі, і у хаті і на полі, а найбільш, чого найпотребнійш: громадского духу і правдивої освіти — не тієї освіти, що з великого розуму декотрі паничі хотять надати нашому народові, що серце сушить і голову завертає, для котрої треба перш увесь норів на якийсь непанський кшталт переробити. (Себ то й легенько! ніби то й є на світі така сила, щоб таке над мільйонним народом доказала)! Не тієї нам треба науки, котрою, ще нічому не навчивши, а вже відрізняють дитину від матірньої мови, забувши отсі великі слова великого думця: „першою наукою для кожного чоловіка було матерне слово, котре найперш зрозуміла дитина, тієї святої хвилі, як тільки блиснула божественна іскра — прокинувся розум; звідтіля й починайте, тим шляхом і простуйте до вищої науки. Вихованне і чоловіка і народу з матірньої мови повинно починатися; вона єсть початок усякої науки, для розуму і для серця, по закону самої природи. Як до чоловіка, так і до народа тільки та наука пишним цвітом і добрим плодом колись себе виявить, котра з ма-

тірної мови почалася і з того живущого жерела змалечку поїлася“. Воно й правда: чи не легшеж науку приладити до народа, а ніж цілий нарід нівечити приладжуючи его до якоїсь негнучкої науки. Алеж, кажіть! розумні паничі нам своє радять: от, якби Хорол став такий, як Царевкокшайск, а Полтава загомонїла так саме, як Кадуга, тоб то на Країні усе покращало і порозумнійшало! Егеж, панове радці! — добре булоб, тільки те біда, що та цивілізация зостанеться на поверсі великої народньої громади — для паничів, а народ наш навіки буде для неї і глухий і німий. А вони, ті паничі, як же то логічно доводять! Недавно п. Северянин, оповідаючи у „Современій Літописі“ (?) про подолянські селянські школи, радить не вчити дітий по нашим граматкам, бо на нашій мові ще нема... чоґоб ви думали? а нуте, вгадайте!?... нема юридичної науки, філософії права! — От що, бачте, потрібне для тих хлопців, що, як виростуть, то з ранку до вечера за плугом ходитимуть, або коло худоби товктимутьця!.. а до того часу, поки наші земляки зберуться (коли то й можна буде) понаписувати вдоволї філософічних і юридичних книжок (та й тоді, хоч би й закони на нашу мову переложити, п. Северянин не

радить вчити дітей у селянських школах на рідній мові — бо юрисдикция не по нашому!) — до того часу нехай подоляньський хлопець не заглядує у нашу граматку, котру добре розуміє для того, щоб початки своєї віри і моралі для свого життя з неї вчитати, а пехай вчитьця по тій, з котрої він не все гаразд уторопає, бо писана такою мовою, якої він на селі змалечку не чув та чи й чуватиме, коли у садлати не возьмуть. Сам автор якої небудь столичної азбуки, ніколи не бачивши нашого народу, либонь чи й згадував пишучи, що є на світі подоляньський хлопець, котрого п. Северянин, ради юричної науки, примусить вчитись по тій книжці! Для бідної дитина нашого селянина треба иньшим, своїм складом писати, щоб той початок науки зачепив молодий розум і серце. Не диво якби те радили у Харківщині... там по селянських ярмарках „Таньку-разбойницу“ і „Наші кутят“ за добру ціну москалі збувають... а то на Подолі, де селянин частійш почує ляцку або жидівську мову, аніж московську, де по московски тільки так-сяк уміють судові папіри компонувати, а таких, щоб добре знали, чи знайдетьця (і то поміж невеличкої купки чиновної братії) $\frac{1}{10}$ проценту з усього люду. Та дарма!

п. Северянин каже, що то був би „естественний ход історії“, якби по його раді зробилось. За скількиж то років сподіватисьця п. Северянин переучити подолянських селян так, щоб вони розуміли юридичні книжки, писані не їхньою мовою? Забувши історію, можна, сидючи у кабінеті, вигадати яку небудь теорію та й багатіти думкою, що нею цілий народ на иньший кшталт перевернеш... Є ще, видно, такі, що у те вірують... А по нашому, коли щиро бажаєш одного добра для народу, то, доглядаючись до нього самого, берись найпростішим шляхом проводити світло науки і правди у темну масу, ото й буде для неї „естественний ход історії“. Народ формує свої ідеї об правді й неправді з християнської моралі і з власного життя свого. Практикою у громадскім ділі, вільним словом та правдивим серцем, народ скоро доходить до того, що добре, а що зле розбірає. Хоч би й ті присяжні, що у британських судах правду творять — чи тож юристи? ні, опріч адвокатів. От же, чого там і не додумались, тим пан Северянин нашій молодій літературі і нашим селянам докоряє і за те нашу мову з початкових шкіл викоренити хоче! Як би просто сказали, що у селянських школах хлопці на канцеляристів го-

уватимутьця, то иньша річ. Міні здастьця, що отті задні теорії виходять од того, що ми усі беремось вести народ, не знаючи його, а не хочемо у нього й трохи повчитись, хоч би тієї мові, котру щодня чуємо, котрою навкруги нас мільйони наших земляків свої думки і надію, горе й радощі, вивідають... Так колиж ми з друкованих граматок, а не з живого слова, вчнитись звикли.

Не всіж так міркують, як п. Северянин. На лівобочній Україні, сього року, повіяло якимсь тихим і теплим вітром. Наші пани (хоч і не всі, а таки багатенько) і серцем і розумом почули той гомін, що за нашого часу, з усюди підіймають народи кожен своїм голосом — великий гомін сьвіта, волі і правди; почули й те, що вони кость от кости свого народу. Вибори на члени губерского присутствія і на мірових посередників — упали добре... хотів би назвати по йменню високоповажних панів...

Перший міровий з'їзд одбувався у Полтаві публичне. Публика прислухалась і вийшла з повним серцем, тихо радіючи сьвятій правді... Запримітимо тільки, що булоб ще краще, якби пп. посередники промовляли до селянина тим словом, яке він звик чути на селі, а то він, з того

канцелярського письма не все гаразд уторопає. Найважливіше діло: віра у правду судову, — а тієї віри інак не можна здобутись у народа, як балакаючи до нього — його власною мовою і звичаєм. Чому не спробувати? Для наших панів се діло не важке, бо, дяка Богові, наше панство живе не на столицях, а по селах, поміж хліборобами. На мірові з'їзди велика надія — нехай же они не походять на земські і повітові суди і на поверсі, як не походять і сам-ділі. Геть же той канцелярський штіль, коли не з паперу так з живої розмови з тими селянами, що вірують у правду нової інституції і вбачають у мірових посередниках правдивих судий! Сподіваємось, що пановні пп. посередники кинуть оком на сю нашу увагу.. Багато де чого доброго скоїлось у нас сього року. Сини й дочки наших панів працюють, не томлючись, над козацкими і крепацкими дітьми у наших недільних школах: — на серці весело, як подивився. Знову хотів би назвати по іменю високопановну паню, котра, до того святаго діла, кошту і личної праці додає! Прокинулись ми... Може незабаром потішимо вас такою дивною новиною, котра вас за-

вірять, що те, чим докоряє наших дідів правдива історія вже — не для нашого покоління, бо дознаєтесь, що наші пани, жадаючи бути вірними історичному характерові українського племені, одкинувши паньську пиху, хотять стати правдивими вожаками свого народу у всякому доброму ділі; дознаєтесь, що під паньскою одежою брехливість, й досі, теж щире українське серце, що не вміло замикатись у кастові пута. Цитайтеж, від чого то Полтавщина у такій сльозливій і так тихесенько переживає великий економічний кризис?.. Тепер нам тільки треба — книжок, книжок... починаючи від Євангелія.

Хотів було вже закінчити сей лист, як згадав ще ось що. Незнаю, чи оповістив вас хто небудь з Полтавців, що обідній їдальні була у нас пані Леонова. Час був гарячий, ярмарковий, і доба негарна, алеж збіглося у залу нашої Паньскої Громади народу чимало. Поплакали ми таки нову споминаючи Останнього Крепача - Кобзаря. Привітали ми славу співачку по старосьвітски — хлібом-соною. „Нехай тебе Бог любить, паша Одачочко!“ Дякуємо оце іще раз, і за ті со-

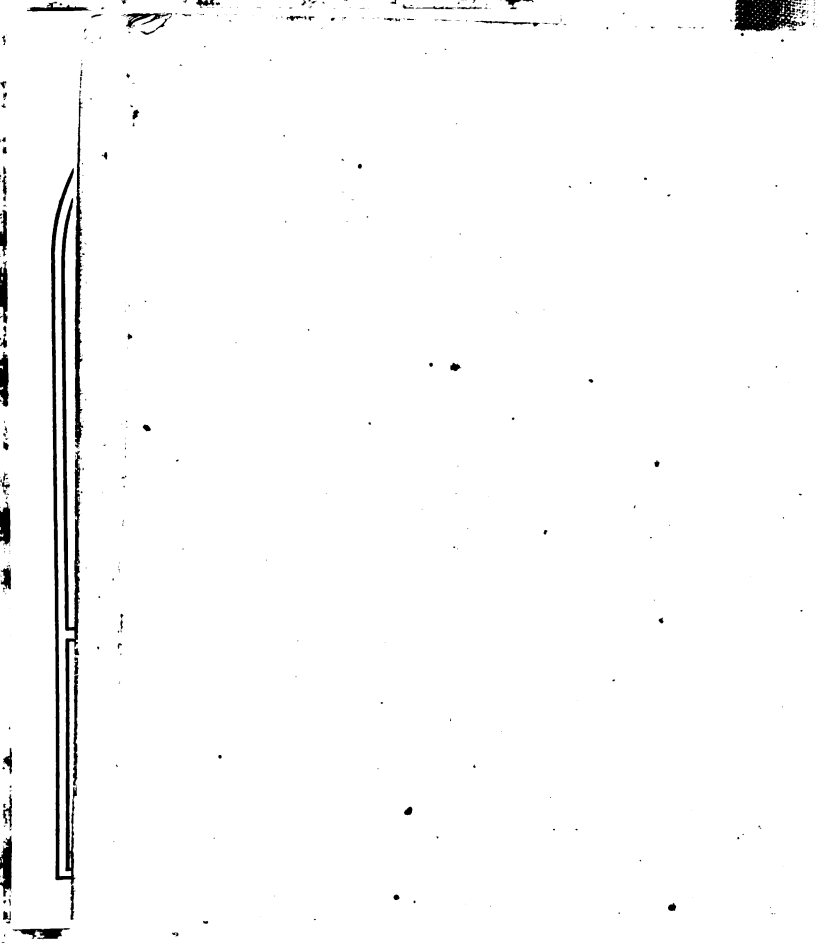
лодкі слези, і за добре слово, просьпіване
нашій Полтаві :

Бодай тая степовая
Квіточка Полтава
Розросталась, красувалась,
Свого цвіту не теряла...

З М І С Т.

	Стр.
Передмова	1
На смерть Шевченка	31
Столітній Запорожець	32
Іван Ячмінь	33
Думка	34
Захожий косарь	35
Україна до синів	39
Нетяга	40
Весна на хуторі	42
Веснянки	44
Весела удова	46
Загублені душі	48
Три дописи з Полтави	57

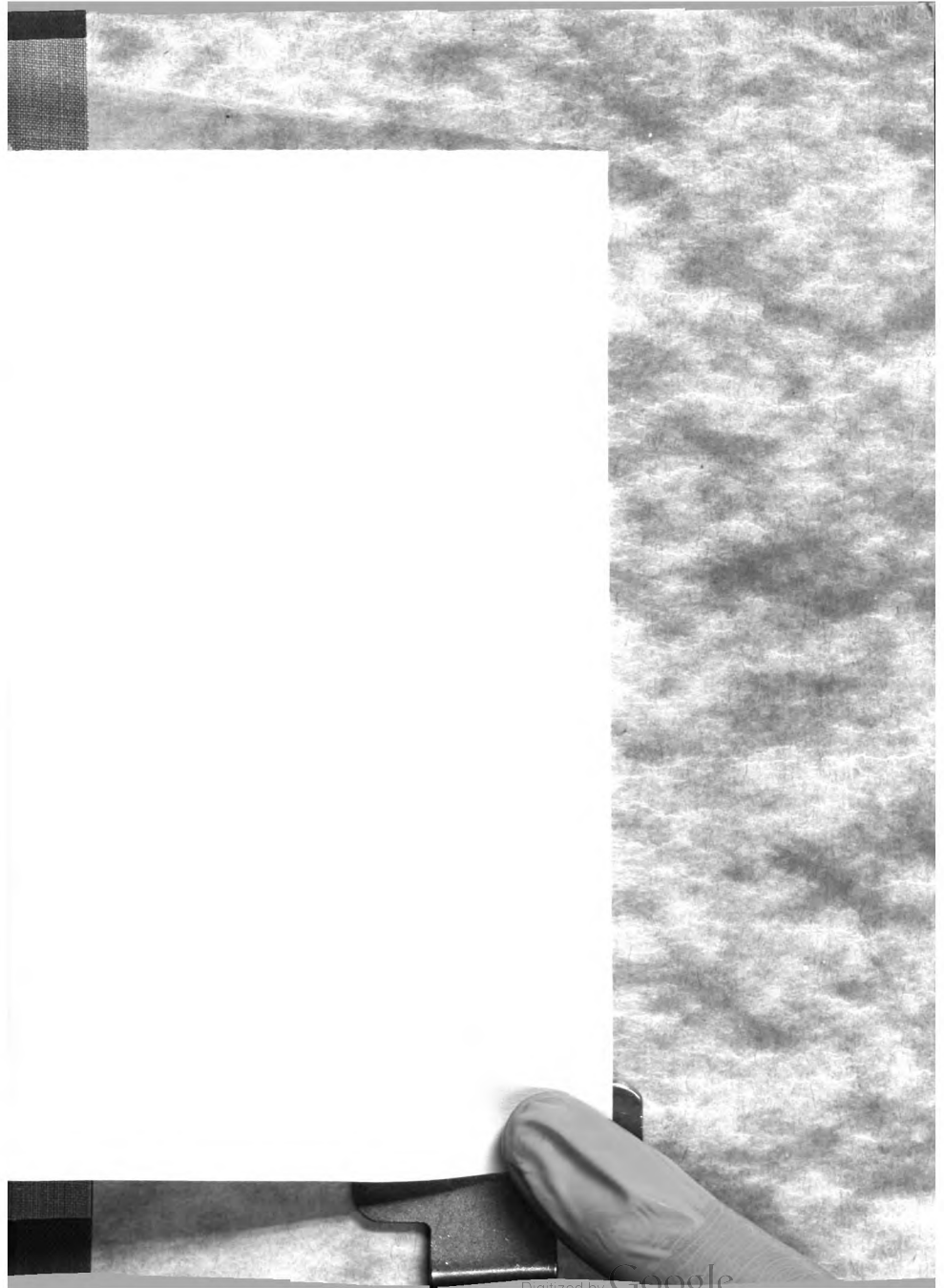

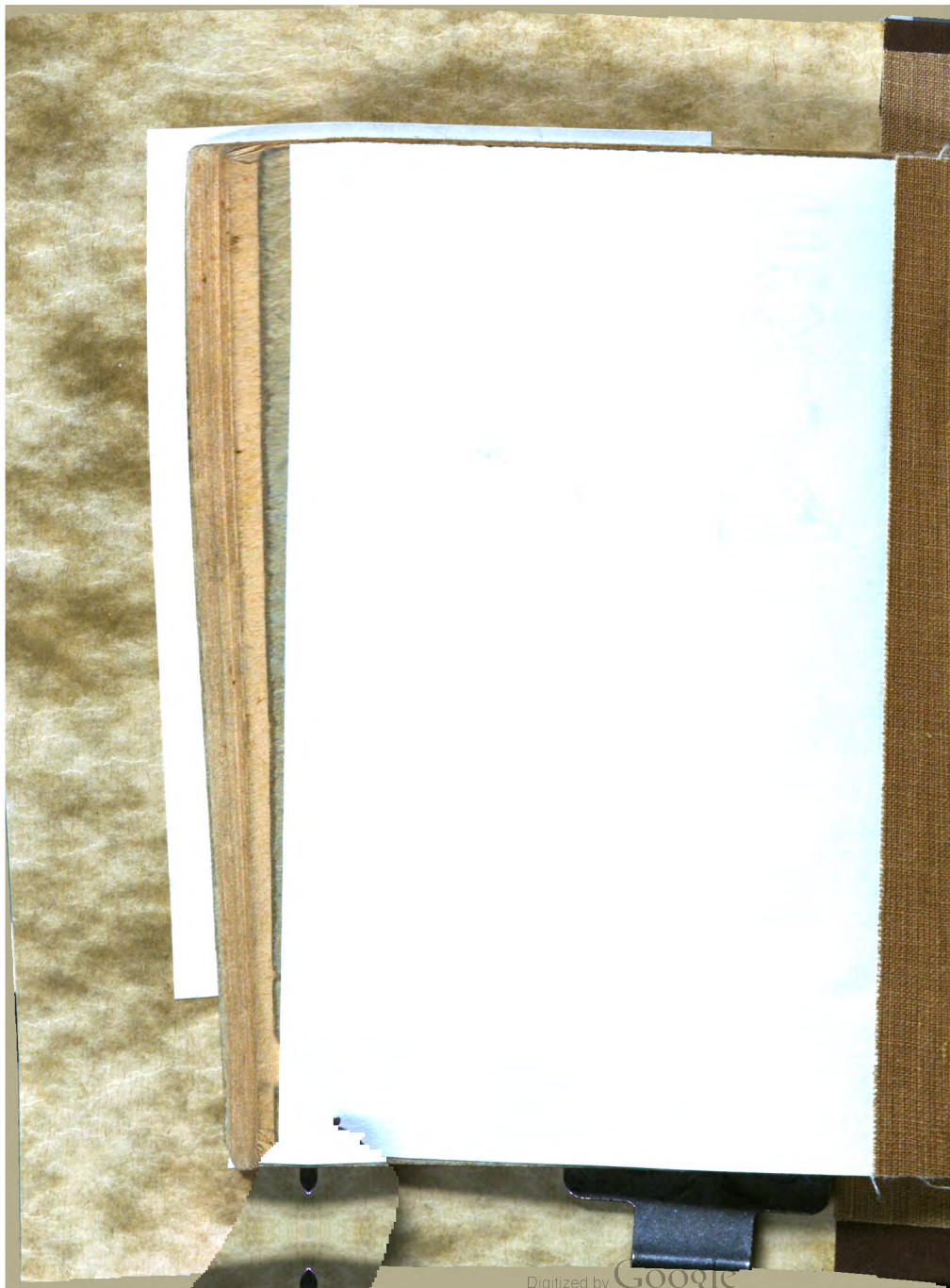
Кенан. Сибір ч. I і II	1 20 зр.
Данилевський. Збігці в Новоросії	1 00 "
Кобзар "Тараса Шевченка, 2 томи 4-50 зр., без перес., з перес.	5 00 "
Книга пісень Генрика Гейне, Лесі Українки і Макс. Станіського	— 80 "
Кісця Українка. На крилах пісень	— 60 "
Коза дреза, дитяча оперета М. Лисенка	— 80 "
Книга етнографічна України Руси	— 20 "
Козари Трофима Зіньківського ч. I	1 00 "
Костюк Левіцький. Словар правничий	3 50 "
Крипак Іван і Спілка. Словар російсько-українсь- кий I	2 50 "
Крипак Іван. Одисей ч. I і II	2 20 "
Крипак Вересай, картина хромолітограф.	— 50 "
Крипак і гуцулка, дві картини	1 00 "
Крипак Устиянович. Повісти	— 85 "
Крипак Марта Борецька	— 32 "
Крипак Іван. Відношення обрядові в Галичині східній	— 30 "
Крипак Онішкевич. Бібліотека т. III	1 50 "
Крипак Навроцький, Твори	1 20 "
Крипак Франко. Вибір поезій Г. Гаїне	— 50 "
Крипак Франко. Нарис філософії ч. I	— 30 "
Крипак Верне. Подорож довкола землі	— 60 "
Крипак Митвенник для дітей (фонетичний)	— 20 "
Крипак Горична бібліотека всі томи	"
Крипак бібліотека повістей „Дзвіл“, всі томи	"
Крипак Шевченко з бандурою над Дніпром	— 25 "

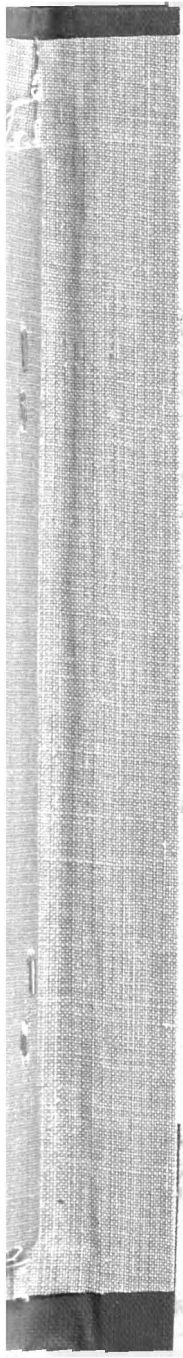
У наклади ул. академічна число 8. у Львові
можна дістати слідуєчі книжки:

Чайченко. Хома Макогін, убогий паймит	5	кр
„ Робінзон	20	„
Север. За ддя сьвятої землі	50	„
Абгар Солтан. При стрілецькій ватрі	40	„
Хванько. В народ, оповідає	15	„
Загірля М. Жанна д'Арк. Діва ормеанська	10	„
„ „ Про Окрема жидовина	10	„
С. Нагнибіда. Про руску правопись	5	„
М. Залуквич. Кістяки Гольбайна ч 2.	15	„
Кор. Устияпович. М. Θ Равский і расійский панславіам	80	„
Збірник оповідаць. ч. II. Бібл Батьківщини	20	„
Зеркало з року 1890, 1891, 1892 по 2 зр	—	„
Евген Гребінка. „Байки“	10	„
Всевол. Гаршин. „Малірі“ оповідаць	10	„
Павло Граб. Пролісок	20	„
Герінт — Герасимович. Що то є господарність	20	„
Осип Маковой. Поезії	20	„
Іван. Сурик. Твори, переклад з російского	10	„
Митро Омелькович. Укрїнські писанця	10	„
Василь Кулик. Писання	10	„
Павло Граб. З чужого поля. Переклади	20	„
Володимир Шашкевич. Поезії (друкуєть ся).		

З друкарні Наукового Тов. імени Шевченка
під надзором К. Бедярского.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA

3 0112 069033287